

16. Стахів М. Західна Україна. Нарис історії державного будівництва та збройної і дипломатичної оборони в 1918–1923. – Т.5. – Скрантон, 1960. – 191с.
17. Стахів М. Україна в добі Директорії УНР. – Т.4. Директорія і Антанта – Скрантон, 1964. – 352с.
18. Стахів М. Україна в добі Директорії УНР. – Т.6. Криза на всіх фронтах. – Скрантон, 1965. – 247с.
19. Стахів М. Україна в добі Директорії УНР. – Т.7. Вихід з кризи. – Скрантон, 1966. – 432с.
20. Стрілець. – 1919. – 12 березня.
21. Стрілець. – 1919. – 10 квітня.
22. Христюк П. Замітки й матеріали до історії української революції: в 4 т. – Т.4. – Відень, 1922. – 192с.
23. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. – Ф.1065. – Оп.1 – Спр.5.
24. Там само. – Ф.1065. – Оп.1 – Спр.14.
25. Там само. – Ф.3505. – Оп.1 – Спр.36.
26. Там само. – Ф.3695. – Оп.1 – Спр.39.
27. Там само. – Ф.3695. – Оп.1 – Спр.101.
28. Там само. – Ф.3695. – Оп.1 – Спр.103.
29. Там само. – Ф.3695. – Оп.1 – Спр.196.
30. Там само. – Ф.3696. – Оп.1 – Спр.38.
31. Там само. – Ф.3696. – Оп.2 – Спр.280.
32. Центральний державний історичний архів м. Львова. – Ф.361. – Оп.1. – Спр.148.
33. Там само. – Ф.368. – Оп.1. – Спр.88.

Тимченко Р.В. Соборные усилия украинских республик на международной арене в первой половине 1919 года

Анализируются особенности внешней политики украинских республик в первой половине 1919 года. Показано отношение Антанты и соседей, Советской России и Польши, к украинской проблеме. Определены основные противоречия в лагере украинцев относительно ведения внешней политики.

Ключевые слова: Украинская Народная Республика, Антанта, Парижская мирная конференция, Восточная Галиция, Директория, Главный Атаман.

Tymchenko, R.V. Cathedral efforts of the Ukrainian republics in the international arena in the first half of 1919

The features of foreign policy of the Ukrainian republics in the first half of 1919 have been analyzed. The relation of the Entente and neighbours, Soviet Russia and Poland, to the Ukrainian problem have been rotined. Basic contradictions of Ukrainians camp in relation to the conduct of foreign policy have been distinguished.

Key words: Ukrainian National Republic, the Entente, Paris Peace Conference, East Galichina, Directory, Golovnyy Ataman.

Становлення системи політичного інформування в радянській Україні на початку 1920-х рр.

Досліджено особливості першого етапу становлення та функціонування Радіо-телеграфного агенства України.

Ключові слова: радіомовлення, радіоцензура, РАТАУ, політична інформація, споживачі інформації.

Нові історичні умови, в яких функціонує українське суспільство, сприяли посиленню уваги до вивчення актуальної проблеми становлення та функціонування системи політичної цензури в СРСР 1920-30-х рр. Досліджуючи роль цензури, важливо показати форми і методи здійснення політично-ідеологічного контролю за різними сферами життя суспільства, її вплив на формування світоглядних уподобань інтелігенції та інших верств населення України.

Метою даної наукової розвідки є дослідити перший етап становлення системи політичного інформування в радянській Україні, визначити специфіку ідеологічного контролю за діяльністю РАТАУ.

На сьогоднішній день ця важлива проблематика в Україні перебуває на стадії початкового висвітлення.

Дослідники історії становлення та розвитку радянського радіомовлення, починаючи з середини 1920-х рр., називають хронологічні рамки його формування, намагаючись встановити конкретну дату. Так, російський радянський історик П.С. Гуревич вважав засновником радіомовлення в СРСР В.І. Леніна, а 1917-1924 рр. періодом створення технічних передумов для регулярного і системного радіотранслявання, яке, на думку ученого, припало на середину 1920-х рр. [1] Функціонування фахового мовлення на радіо, судячи з дисертаційного дослідження згаданого автора, відбувалося протягом 1924-1928 рр. У монографії, яку П.С. Гуревич та В.М. Ружніков опублікували разом у 1976 р. [2], зазначена дата початку художнього радіомовлення – кінець травня 1922 р., коли радіостанція Нижнього Новгорода передала радіоконцерт. У вересні 1922 р. Центральна радіотелеграфна станція Москви транслювала концерт класичної музики, 22 лютого 1923 р. в ефірі з'явилися перші тематичні концерти до 5-ої річниці Червоної армії [2, с.34,40]. Вони підкреслювали, що початком системного радіомовлення стало 23 листопада 1924 р., коли радіостанція ім. Комінтерну передала перший номер «Радіогазети РОСТА» [2, с. 53]. В індивідуальній монографії В.М. Ружнікова, яка вийшла друком у 1987 р. [3], визнано помилковим твердження про те, що історія радянського радіомовлення розпочалася лише у 1924 р., бо «...формування радянськ

радіожурналістики (відтак, і радіомовлення загалом) почалося з перемогою Великої Жовтневої революції, що саме з цього часу варто починати відлік історії радянського радіомовлення» [3, с. 19]. Ніхто з дослідників цієї проблематики не наважувався тоді переглянути подібне тлумачення хронології, особливо 1917 р., хоча констатація П.С. Гуревичем та В.М. Ружніковим факту художнього радіомовлення у 1922 р., тобто першої трансляції концертів, також може претендувати на дату першовитоку. Для радянської історичної літератури, присвяченої історії радіомовлення в СРСР, дата 1917 р., яку пов'язували не лише з жовтневою революцією, а також з іменем Леніна, не викликала заперечень [4].

Сучасні дослідники розглядають історію радіомовлення України як органічну складову історії становлення української журналістики. Для них залишається відправним 1924 р., з яким пов'язується поява українського радіо [5]. Дехто починає відлік «сучасного інформаційного радіомовлення» від дати випуску перших радіогазет у 1926 р. [6]. Відома російська дослідниця радіоцензури в СРСР Т.М. Горяєва, аналізуючи документи Російського радіотелеграфного агентства (РОСТА), вважає 1918-1924 рр. «...раннім періодом історії радянського радіомовлення» [7]. Вона запропонувала власну періодизацію становлення «державно-ідеологічного контролю» за радіо, виокремивши 1917-1920 рр. – «військово-технічний» за функціональним статусом, 1921-1924 рр. – «пошуковий», позаяк відбувався шлях організації його форм, 1924-1928 рр. – «оптимальної моделі», протягом яких спостерігалось структурне упорядкування та внутрішня самоорганізація програм мовлення, становлення жанрово-тематичної радіожурналістики та основ радіорежисури [7, с. 40, 55].

Історія становлення та функціонування РАТАУ не висвітлювалася в історіографії, крім поодиноких згадок [8]. Офіційною датою його заснування є 14 січня 1922 р., тобто прийняття постановою ВУЦВКУ «Статусу про радіотелеграфне агентство України» [8]. Ним була визначена організаційна структура, завдання та функції РАТАУ, яке діяло при ВУЦВКУ на правах центрального відомства, очолюваного директором. В губерніях діяли бюро, а в Москві – філія при Уповноваженому РНК УСРР. Закордонні агенції РАТАУ знаходилися у підпорядкуванні та «під політичною контролею Н.К.З.С.». Організаційна структура РАТАУ 1922 р. була простою: управління справами, інформаційний відділ з підвідділами внутрішньої і зовнішньої інформації, телеграфного. Від агенції вимагали «...правильного і регулярного постачання точної й перевіреної інформації всім урядовим органам УСРР і всій періодичній пресі, яка виходить в межах республіки» [9, арк. 26]. РОСТА виникло і діяло у 1918 р. [10, с. 195], тобто значно раніше, але в період так званого об'єднаного руху «братніх республік» за створення СРСР набуло регулятивних функцій централізованої установи, позаяк ВУЦВК та ЦВК РСФРР взаємодіяли. Без дозволу РОСТА не могли з'являтися публікації в пресі.

7 вересня 1922 р. ЦВК та РНК РСФРР видали розпорядження про те, що поширення та друк всілякої інформації підпорядковується РОСТА, а на Україні – РАТАУ [11]. Насправді розпочалася послідовна і системна централізація діяльності РАТАУ. В архівному фонді ВУЦВКУ збереглася доповідна записка директора РАТАУ до президії ВУЦВКУ, в якій зазначалося, що до 7 вересня 1922 р. РАТАУ було «...абсолютно самостійним агентством, що мало безпосередній зв'язок з усіма нашими представництвами в Західній Європі» [12, арк. 1]. Агентство отримувало звідувальні різну

Інформацію та радіотелеграфним шляхом передавало її українській пресі. В доповідній підкреслювалося, що декрет про об'єднання всіх агентств автономних республік від 7 вересня фактично реорганізував РОСТА, відтак РАТАУ є підпорядкованим цій федеративній агенції, узгоджуючи з нею обсяг та характер роботи. «Об'єднання і централізація інформаційних агентств по всій РСФРР, – наголошувалося в доповідній, – дозволило, з одного боку, ліквідувати паралелізм в роботі РОСТА і РАТАУ, що мав місце до тепер, а з другого боку, розмежувати ті функції, які не можуть бути виконаними об'єднаним апаратом» [12, арк. 1]. Інформування українських газет, за винятком Харкова, іноземним та загальнофедеративним матеріалом виконувало РОСТА, запропонувавши РАТАУ збирати «українську інформацію» та передавати її до Москви і періодичної преси УСРР. РОСТА залишалося при ЦВК РСФРР, тому не могло оперативно інформувати радянсько-партійні органи влади УСРР про появу постанов, декретів. Цей напрямок роботи, на переконання керівництва РАТАУ, могло б оперативно виконувати лише українське телеграфне агентство, обов'язком якого було «...інформування Москви про життя УСРР, обслуговування партійних та радянських органів преси УСРР» [12, арк. 2]. РАТАУ надсило «Інформаційні українські вісники» його передплатникам, тобто газетам, яких тоді налічувалося 24, сплачуючи абонентську плату, що покривала третину місячних витрат агентства. Повітові та районні газети передруковували інформацію РАТАУ із центральних газет.

Розмежування функцій між РОСТА та РАТАУ, яке відбулося у вересні 1922 р., обмежило інформативне поле діяльності української агенції, особливо стосовно зарубіжних джерел. 26 січня 1923 р. Одеський губвідділ ДПУ зобов'язав керівника місцевого бюро РАТАУ припинити інформування преси матеріалами, отримани від місцевих радіостанцій, яке дозволялося згідно 7 вересня 1922 р. лише РОСТА [12, арк. 152]. Центральне управління у справах друку при Наркомосі УСРР, виконуючи цю директиву ДПУ пропонувало місцевим органам слідкувати за тим, щоб місцева преса не використовувала безконтрольно інформативного матеріалу місцевих радіостанцій.

Проголошення та впровадження плану змушувало РАТАУ «заробляти», не покладаючись лише на бюджетні кошти. За інформування РОСТА українська агенція отримувала щомісяця 25 тис. рублів, однак з метою зменшення субсидій від ВУЦВК на її утримання було створене Комерційне телеграфне агентство (КТА), яке видавало комерційний бюлетень для відповідних передплатників. Їх було близько 300, а надання інформаційних послуг про ціни на промтовари, зернові культури принесило 15 тис. рублів щомісячного доходу для КТА [12, арк. 2]. Цей підрозділ, будучи відділом РАТАУ, мав центральне правління та відділення в губерніях, здійснював оперативне інформування господарських та кооперативних органів про ринкову кон'юнктуру, сприяв регулятивній діяльності Наркомвнуторгу УСРР, науковому прогнозуванню розвитку ринкових відносин, систематично надсилаючи відповідні матеріали. Наприклад, в комерційному бюлетені за 5 січня 1923 р. була подана інформація про ціни товарно – фондової біржі та московського продовольчого ринку [12, арк. 4].

РАТАУ було інформаційною агенцією, яка розповсюджувала економічно-господарську, культурно-освітню та загальнополітичну інформацію. Адресно вона стосувалася конкретних передплатників, тобто

центральної преси та РОСТА у Москві. Зокрема, харківські газети отримували від РАТАУ загальнофедеративний вісник, що надходив з Москви телефоном або телеграфом, іноземний вісник шляхом радіоперехоплень закордонних радіостанцій та надходжень телеграфної інформації від власних кореспондентів Наркомату закордонних справ з Варшави та Берліна, а також з Москви. Політична інформація для Москви передавалася через столичний вісник, до якого надходили матеріали з Харківщини або від українських провінцій. Місцева українська преса вимагала від РАТАУ «...посилення та поліпшення української інформації», виявляючи байдужість до матеріалу РОСТА, який «...не задовольняв читача українських газет»[12,арк.4].

Республіканські та особливо місцеві газети були пасивними споживачами інформації, яка надходила від РАТАУ або РОСТА. Влітку 1924 р. в УСРР, крім центральних, виходило 33 газети, з них 9 губернських, а українською мовою 10 та 3 спеціальних селянських – «Червоне село» (Вінниця), «Червоне село» (Полтава), «Більшовик» (Київ)[13,арк.2]. Оргвідділ ВУЦВКу, переглянувши інформацію РАТАУ, яку друкували газети, дійшов висновку, що вони «...дають телеграми РАТАУ у такому вигляді, у якому вони отримують, без опрацювання»[13,арк.2]. Полтавська газета «Голос труда» постійно і регулярно друкувала фельетони О. Вишні, котрий був штатним співробітником «Вісті» ВУЦВКу. Вона мала привілейоване становище, черпаючи інформацію безпосередньо з першоджерела – РАТАУ. 12 травня 1922 р. ВУЦВК видав постанову «Про друкування законодавчих постанов двома державними мовами»[14,арк.12], тобто, крім української, ще й російською, яка була мовою РСФРР, позаяк союзної держави тоді ще не існувало. Двомовність дозволяла російськомовне розміщення постанов, декретів РСФРР, телеграфно переданих РОСТА в Україну з Москви. Головний редактор «Вістей» В. Блакитний, щоб зберегти відносну самостійність газети, просив 8 жовтня 1923 р. секретаря ЦК КП(б)У Е.І. Квірінга звільнити редакцію від фінансової публічної звітності за витрату бюджетних коштів[15,арк.20].

Організаційно РАТАУ підпорядковувалося оргвідділу ВУЦВКу, які сприяли поширенню газети «Вісті», а також різної інформації для місцевої преси. 29 березня 1924 р. директор РАТАУ Цванкін, якого призначили на цю посаду у 1922 р., позаяк 4 серпня 1923 р. він звітував про свою роботу[12,арк.2], повідомляв Г.І. Петровського про зменшення плати за «радіовісник» для української периферії – до 3 червонців за радіопередачу[16,арк.1]. Телеграми про політичні та економічні події в регіонах України надходили до секретаріату ВУЦВКу, а він передавав їх до РАТАУ. Вони торкалися різних справ: від делегатів округового з'їзду незможників Роменщини з привітанням Українського робітничо-селянського уряду, від зборів уповноважених Уманської райспоживспілки, від 6-го пленуму КНС у зв'язку з 5-ми роковинами перебування Г.І. Петровського на посаді голови ВУЦВКу[17,арк.39,51,69].

Газета «Вісті», яка за визначенням її редактора В. Блакитного, була «єдиним центральним органом уряду УСРР українською мовою»[17,арк.200], першою передавала інформацію РАТАУ, а також відстежувала ущемлення її повноважень, виявляла порушення грифу «таємно» стосовно окремих постанов ВУЦВКу. Наприклад, 30 травня 1924 р. секретар ВУЦВКу А. Буценко надіслав редакторові газети

«Коммунист» листа, у якому просив його «...вжити відповідних заходів у відношенні співробітника В/газети т. Цейтліна, який в своїх інформаціях неправдиво освітлює постанови ВУЦВКу, а також подає до друку відомості, що не підлягають оголошенню»[17,арк.39]. Політконтроль за пресою здійснювали відповідні підрозділи Голозліту[18], а телеграфні повідомлення РАТАУ, хоч і підлягали редагуванню, однак цензурний нагляд за ними був ослаблений. Існувала «почтельцензура», тобто політконтроль ГПУ за іноземною кореспонденцією[19,арк.3], але він не торкався інформації РАТАУ.

Періодичні видання в Україні, які були передплатниками послуг РАТАУ, позитивно відгукувалися про діяльність агентства. Так, газета «Красный Николаев» повідомляла, що «...отримувана нею телеграфна інформація РАТАУ вичерпує усі видатні факти зовнішньої політики, широко охоплює комуністичний і робітничий рух за кордоном і дає повну та суттєву картину внутрішнього, політичного, економічного і промислового життя Радянського Союзу»[20,арк.17]. Російськомовні газети, які виходили в Україні, зазначали недостатнє інформування читачів про події у Москві та РСФРР, а українськомовні («Молода гвардія», «Червоний шлях») про обмеженість української інформації.

Оргвідділ ВУЦВКу, якому підпорядковувалася газета «Вісті», РАТАУ, а також деякі видавництва, аналізував матеріали преси. Наклади газет тоді були мізерні, тому відстежувати було легко, маючи відповідні структури. Газета «Пролетарий» мала 17500, «Красное знамя» 3500, «Більшовик» (Київ) 3530 примірників, а в сільських районах значно менше. Для тематичного вивчення преси було створено Бюро газетних вирізок (БГВ), яке діяло при оргвідділі ВУЦВКу з 1923 р. Наприклад, 1 березня 1923 р. прес-зведення БГВ подало інформацію республіканських та центральних газет про тяжке матеріальне становище студентів, які масово хворіли на туберкульоз, тому що не мали належного харчування, про підготовку «житлового кодексу» та усунення непманів від керівництва житлокооперативу. БГВ формувало матеріали за наступним принципом: статті політичного, економічно-господарського, організаційного спрямування, які стосувалися українізації радпарату, системи постачання, діяльності планових органів, теоретичних проблем, відносились до загальних питань, а решту підбирали за галузями соціально-економічного життя. З вересня 1923 р. при ВУЦВКу почало діяти Центральне бюро вирізок (ЦБВ), завданням якого було: «...систематизація всього газетного матеріалу з метою врахування досвіду і практики на місцях і використання відомостей для з'ясування тих чи інших коректив в роботі наркоматів та інших центральних установ»[21,арк.23]. Інколи радянські органи, які займалися господарськими справами, радили періодичним виданням утримуватися від публікації тих чи інших матеріалів. Зокрема, 18 вересня 1923 р. газета «Вольшский Пролетарий» опублікувала інформацію про експорт хліба в Україні, вилученого по лінії продподатку, тому Наркомпрод радив Волингубпродкому не давати більше подібної інформації[21,арк.23], адже Україна зазнала посухи і не мала хліба.

Політичну інформацію зарубіжного характеру накопичували, крім кореспондентів РАТАУ, відділ преси та інформації при Уповноваженому НКЗС УСРР, реорганізований у 1922 р. в Прес-бюро, яке займалося систематизацією матеріалів іноземної преси з метою оперативного інформування РНК УСРР, ВУЦВКу. До недоліків роботи Прес-бюро,

виявлених комісією НК РСІ у жовтні 1923 р., належало те, що ним не був розібраний архів представництв України серед закордонних повноважних представництв в Празі, Відні, Варшаві, Берліні[21,арк.23].

Телеграфне агентство України здійснювало інформування населення через «Радіо-бюлетені», які мали дві форми подання – «Український» та «ІноРАТАУ». Наприклад, бюлетень №20 від 24 січня 1924 р. стосувався смерті В.І. Леніна, але інформував українську аудиторію: «РАТАУ. Одеса. Сьогодні уповноваженого НКЗС відвідав німецький генеральний консул і віце-консул, висловивши від імені німецького уряду своє глибоке співчуття у зв'язку із важкою втратою, якої зазнав російський народ. Німецькі представники заявили; «Ми ніколи не забудемо підтримки, яку у скрутні для німецького народу дні та історичні моменти надавав голова російського уряду, покійний п. Ленін»[22,арк.15]. Факти про «підтримку» Німеччини з боку більшовицького лідера не наводилися, але оголошення самих обставин співпраці політика з іноземною державою виглядало цікаво, навіть для початку 1920-х рр., коли про шпигунство широко не говорилися в політорганах СРСР.

Зміст радіотелеграфних передач, які після незначного редагування потрапляли на сторінки газет, виходив за межі дозволеного органами політ-цензури. Короткі телеграфні відомості стосувалися: мінімальної норми постачання України цукром (170 тис. пудів), валового збору зернових у 1924 р. та хлібних резервів СРСР, масового захворювання малярією (280 тис. осіб) в УСРР, щорічної кількості сезонних робітників цукрової промисловості, недороду 1924 р.[23,арк.1-4]. 29 серпня 1924 р. було розіслано «Всім абонентам радіовісти №69. Аркуш перший» інформацію, яка торкалася внутрішніх подій в Україні: «Харків. Раднарком почав здійснювати директиви восьмого Всеукраїнського з'їзду рад...»; Полтава. Селяни Чорнобасвки з ініціативи комнезамів врочисто спалили всі старі ікони, полили ікони на площі перед сельбудинком»; Житомир. Викрито шайку фальшивомонетників, підробляла червінці, долари. Керівник шайки бувший завідувач фінансової частини»[23,арк.111]. Для періоду непу подібна інформація вважалася цілком нормальною, у якій поєднувалися елементи атеїстичної пропаганди та боротьби з «непманами», не зважаючи навіть на дискредитацію радянської номенклатури.

Радіо – бюлетені кореспондентів ІноРАТАУ, що надходили з Європи та США, мали виразні ознаки тенденційного подання інформації. Радіобюлетень №164 виокремлював події і факти, які стосувалися «утисків» єврейської меншини Польщі переслідування комуністичних ватажків серед робітників Варшави, названих «агентами з Москви»[23,арк.1]. Висвітлювався страйковий рух, політичні обставини конференції в Лондоні стосовно наслідків Першої світової війни, формування «фашистської партії» в Італії на чолі з Б. Мусоліні. Зокрема, 24 липня 1924 р. кореспондент ІноРАТАУ повідомляв: «Рим. Мусоліні заявив, що італійський народ має бути певен в тому, що вожді фашистів беруть на себе повну відповідальність за свої дії і свідомо прагнуть звеличення італійської нації»[23,арк.1]. Бюлетені редагували редактори Дробинський, Гаррі. але жорстка політцензура не спостерігалася, а можливо відповідальність перекладала на кореспондентів РАТАУ, однак ідеологічна цензура мала системний характер, реалізуючись через принципи підбору новин, їх тенденційний виклад, оперативність поширення.

Надзвичайно цінним джерелом вивчення раннього періоду становлення РАТАУ є Бюлетені Управління уповноваженого Народного комісаріату закордонних справ СРСР при уряді УСРР. Кореспонденти ІноРАТАУ, а також співробітники торгпредстав виявляли інформацію про діяльність українських політичних партій та їхніх лідерів в країнах Європи. Так, 18 листопада 1925 р. надійшов «Секретний бюлетень РАТАУ» такого змісту: «Варшава. 18 (Власкор РАТАУ). У львівській газеті «Діло» Винниченко надрукував листа, датованого 19 жовтня. Винниченко заявляє, що отримання номера «Известий» зі статтею Воліна, спрямованого проти нього, він (Винниченко), надав членам компартії, а також офіційним представникам СРСР у Франції документи, спростовуючи заяву Воліна.

Далі Винниченко заявляє, що його спростування, ніби, було негайно передано у Москву, однак, до цього часу в радянській центральній пресі немає заперечення статті Воліна. «Знаю одне, – пише Винниченко, – що Волін використав фальшиві провокаційні листи. У даному випадку неважливо, що якийсь Волін використав підроблені листи. Важливо, що його твердження, зроблені на основі фальшивих документів, потрапили до виконавчого комітету радянських республік» далі Винниченко висловлює подив, як могла редакція «Известий ЦИКа» ССРСР надрукувати без перевірки статтю Воліна. Далі Винниченко детально критикує логічні неузгодження цієї статті і побіжно помічає в статті Воліна ноту глумління над українською національністю та запитую, для чого знадобилася центральному органу ЦВК СРСР займати «рідну Україну».

«Цей інцидент, – завершує Винниченко, – лише підкреслює мою обережність- Комуністична партія може виголошувати чудові резолюції з національного питання, а центральний орган ЦВК СРСР може з глумлінням говорити про «рідну Україну». Таке ж ставлення існує до всього українського у багатьох повпредствах за кордоном»[24,арк.139]. Бюлетень РАТАУ мав гриф «таємно», а його зміст та характер зайвий раз доводить той факт, що кореспонденції виконували функцію спеціального політичного інформування. Б. Волін, якого «викрив» В.К. Винниченко, згодом очолив органи політичної цензури в СРСР, Український письменник та політичний діяч періоду УНР вимагав опублікування його листа в радянській пресі, але марно сподівався.

Організаційно-конституційне оформлення радянської унітарної держави, яке завершилося у 1924 р., викликало потужні централізаторські тенденції в Україні. Вони торкнулися інформаційного простору, тобто не лише преси, а й радіотелеграфного агентства. 4 лютого 1925 р. директор РАТАУ Цванкін виголосив промову на з'їзді редакторів, яка називалася – «Найголовніші моменти доповіді РАТАУ про перспективи і підсумки виконаної роботи»[20,арк.67]. Фактично це був звіт РАТАУ – «...українського центрального урядового республіканського агентства, як самостійного апарату, котрий повинен всю свою увагу спрямовувати на справжнє виконання завдань інформування і політичного виховання населення, які постають перед українською пресою»[20,арк.67]. Він виклав організаційні принципи функціонування РАТАУ, зазначивши, що його робота повністю визначається характером «пролетарської диктатури та природою радянської влади», тобто «...агентство повинно давати політичну інформацію, яка охоплює усі сторони республіканського життя, починаючи від політичних питань, завершуючи профспілкових, господарських і навіть окремими питаннями робітничого і селянського життя»[20, арк.69].

РАТАУ було «радянською» установою, яке займалося політичним вихованням «трудящих мас», виступало «інформатором громадської думки робітників і селян УСРР». Його інформативна діяльність мала вибірковий характер, але з точки зору інституційної, пріоритет залишався за РАТАУ, хоча поряд діяло РОСТА. «Взагалі, зазвичай, вся інформація, – наголошував директор РАТАУ, – яка вимагає попереднього узгодження з відповідними авторитетними інстанціями, може даватися собкорами, а передаватися агентствами» [20, арк. 69]. Отже, політична цензура діяла, яка мала форму «попереднього узгодження». Радіовісники РАТАУ (внутрішній і спеціальний), здійснюючи політичне виховання, надавали відповідну інформацію для газет. Іноземний вісник РАТАУ обслуговував напередставу і торгпредства, надаючи 2 рази на місяць українську інформацію для зарубіжної преси. Окружні та губернські газети Лівобережжя та Правобережжя отримували інформацію українською мовою, а промислові центри – російською. РАТАУ надавало послуги 40 із 60 газет України, а 9 округних користувалися вирізками.

Терміни «політичне інформування» та «політична витриманість», якими користувався директор РАТАУ на з'їзді редакторів, засвідчували мету, завдання і принципи його діяльності. Він підкреслив, що «...ми не знаємо за собою політичних ляпсусів, або невірних орієнтувань», а протягом 1923-1924 рр. «іноземна інформація РАТАУ випереджала РОСТА», тобто газети України на 60% забезпечувалися саме кореспонденціями РАТАУ. Відчувалася боротьба між ними за оперативність інформування, якість інформації, тому РОСТА «під впливом своїх І4-місячних поразок» взялася за перебудову власного апарата.

Організаційно РАТАУ і РОСТА представляли ВУЦВК та ЦВК РСФРР, але обидві установи були радянськими інформаційними агенціями. Їх уніфікація та централізація управлінських структур сталася 7 липня 1925 р., коли ЦВК СРСР затвердив «Положення про телеграфне агентство Союзу Радянських Соціалістичних Республік (ТАРС)» [25, с. 141-143]. Відтоді постав єдиний центральний інформаційний орган – ТАРС СРСР. Структура та його повноваження засвідчували появу нової організаційно-функціональної системи радіотелеграфного інформування. Згідно «Положення» на ТАРС покладалася наступні завдання: «а) користується виключним правом збирання і поширення інформації за межами Союзу РСР, а також правом поширення іноземної і загальносоюзної інформації на території всього Союзу РСР та керує роботою республіканських телеграфних агентств у справі поширення іноземної і загальносоюзної інформації на територіях відповідних республік; б) одержує за своїм завданням від телеграфних агентств Союзних Республік всіляку інформацію: політичну, фінансову, економічну, торгіву і всяку іншу інформацію, яка має загальний або спеціальний інтерес; організує відділення і кореспондентські пункти за кордоном, які працюють на основі спеціальних інструкцій, що їх видає Телеграфне Агентство Союзу РСР» [25, с. 141]. Республіканські телеграфні агентства збирали інформацію винятково на території своїх республік та передавали ТАРС для поширення. Для додаткової інформації союзні республіки могли відряджати за кордон своїх кореспондентів, погоджуючи списки міст і кандидатів з ТАРС. Керівним органом ТАРС була Рада з 9 осіб, яка діяла при РНК СРСР, тобто телеграфне агентство зосереджувалося при виконавчому, а не законодавчому органі.

Створення ТАРС завершувало період самодіяльного розвитку РАТАУ, тобто його організаційного та функціонального існування як центрального радіотелеграфного агентства УСРР. Республіканський статус залишався, але решту функцій, особливо самостійного та оперативного інформування іноземних представництв, було остаточно втрачено. На 1 серпня 1925 р. РАТАУ, будучи госпрозрахунковою організацією, черпало кошти від передплати вісників з субсидій ВУЦВКу, діяльності КТА, витративши за жовтень 1924 – липень 1925 р. 201 тис. рублів [26, арк. 46]. Центральний апарат утримував відділення РАТАУ у Варшаві та Берліні, але їх діяльність згодом підпорядковувалась ТАРС.

Отже, 1922-1925 рр. були першим етапом становлення та відносно самостійного функціонування РАТАУ, яке збирало та розповсюджувало політичну, соціально-економічну та культурно-освітню інформацію в Україні та за її межами, змагаючись з РОСТА, Телеграфні повідомлення редагувалися, але газети фактично друкували їх без змін. Цензурний політ-контроль здійснювали редакції газет, навіть через БГВ та ЦББ, які діяли при оргвідділі ВУЦВКу. Створення унітарної радянської держави зумовило виникнення центрального інформаційного агентства – ТАРС СРСР, перетворивши республіканські підрозділи на місцеві органи цього представницького відомства. Відтоді воно уособлювало офіційну інформацію радянської влади, яка стосувалася важливих урядових повідомлень: «ТАРС уповноважений заявити...».

Діяльність РАТАУ початкового періоду поєднувала журналістику і радіотелеграфну справу, відпрацьовуючи майстерність та накопичуючи досвід роботи для майбутнього системного радіомовлення.

Список використаних джерел

1. Гуревич П. С. Роль радиовещания в культурной революции в СССР (1917-1941 гг.): Автореф. дис... канд. ист. Наук / Гуревич П. С. – М., 1965. – 18 с.
2. Гуревич П. С., Ружников В. Н. Советское радиовещание. Страницы истории / Павел Семенович Гуревич. – М.: «Искусство», 1976. – 382 с.
3. Ружников В. Н. Так начиналось: Историко-теоретический очерк советского радиовещания. 1917-1928 / Всеволод Николаевич Ружников; предисл. А. В. Запорова. – М.: «Искусство», 1987. – 208 с.
4. Крулицкий Ф. Радиовещание Советской Молдавии (Страницы истории. 1928-1941 гг.) / Филипп Леонтьевич Крулицкий. – Кишинев: Изд-во «Карта Молдовелаяскз», 1979. – 163 с.
5. История национального радиоэфир: Архивные материалы (1942-1969) / Упоряд. Н. М. Сидоренко. – К.: Ін-т журналістики, 2004. – 115 с.
6. Миронченко Віктор Інформаційне радіомовлення України (Сторінки історії). – К., 1996. – 56 с.
7. Горяева Т. М. Радио России. Политический контроль радиовещания в 1920-х – начале 1930-х годов. Документированная история. – М.: РОССПЗН, 2000. – 175 с.
8. Годун Н. Ю. Функціонування органів політичної цензури в культурно-освітніх установах УРСР в 1928-1938 рр.: Автореф. дис... канд. ист. Наук / Годун Н. Ю. – Харків, 2008. – 19 с.
9. Собрание узаконений и распоряжений рабоче-крестьянского правительства Украины (далі – СУ Украины). – 1921 – № 6.
10. «Великая книга дня...» Радио в СССР. Документы и материалы / Состав. Т. М. Горяева. – М.: РОССПАН, 2007.

11. Центральний державний архів виконавчих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф. 166. – Оп. 3. – Спр. 971.
 12. Там само. – Ф – I. – Оп. 2. – Спр. 1408.
 13. Там само. – Спр. 2411.
 14. СУ України. – 1922. Додаток збірник за 1922 р.
 15. ЦДАВО України. – Ф. 1. – Оп. 2. – Спр. 1638.
 16. Там само. – Спр. 1639.
 17. Там само. – Спр. 1641.
 18. Федотова О.О. Політична цензура друкованих видань в УСРР – УРСР (1917-1990 рр.) / Оксана Олегівна Федотова. – К.: Парламентське видавництво. 2009. – 350 с.
 19. ЦДАВО України. – Ф. 1. – Оп. 2. – Спр. 2704.
 20. Там само. – Спр. 2979.
 21. Там само. – Спр. 1477.
 22. Там само. – Спр. 2150.
 23. Там само. – Спр. 1714.
 24. Там само. – Спр. 2365.
 25. Про партійну і радянську пресу, радіомовлення і телебачення. Збірник документів і матеріалів. – К., 1974.
 26. ЦДАВО України. – Ф. 1. – Оп. 2. – Спр. 1538.

Стоян Т.А. Создание и деятельность Радио-телеграфного агентства Украины (РАТАУ) в 1922-1925 гг.

Исследованы особенности первого этапа становления и функционирования Радио-телеграфного агентства Украины.

Ключевые слова: радиовещание, цензура, РАТАУ, политическая информация, потребители информации.

Stoyan, T.A. Creation and activity of the radio-telegraph agency of Ukraine (RATAU) in 1922-1925

Specific features of the first phase of formation and functioning of the radio-telegraph agency of Ukraine have been studied.

Key words: broadcast, radiocensorship, RATAU, political information, consumers of information.

**Діяльність
науково-дослідних кафедр,
науково-дослідних інститутів
партійно-ідеологічних наукових
закладів у суспільно-політичному
контексті розвитку УРСР
(20-30-ті рр. ХХ ст.)**

Досліджуються головні форми організації науково-дослідної роботи у вищих навчальних закладах. Аналізується специфіка розвитку галузевої науки та діяльність наукових закладів партійно-ідеологічного профілю в період становлення в СРСР тоталітарної системи.

Ключові слова: тоталітарна система, науково-дослідні кафедри, науково-дослідні інститути, партійно-ідеологічні наукові заклади, галузева наука.

Масштаби та складність наукових проблем, що постали перед радянською державою вже у перші повоєнні роки, поставили на порядок денний завдання швидкого подолання звичної академічної замкненості, перехід від кабінетної роботи окремих вчених до різноманітних колективних форм наукової творчості. Цей процес знайшов відповідне втілення у розвитку науково-дослідної роботи у вищих навчальних закладах, а також у стрімкому розвитку галузевої науки.

Кінець 20-х – початок 30-х рр. ХХ ст. були періодом становлення в СРСР тоталітарної системи, що, у свою чергу, стала органічною складовою мегасистеми мобілізаційного типу, здійснюючої на теренах СРСР навздогінну модернізацію. Усі кроки радянської влади необхідно було ідеологічно обґрунтувати, що й стало однією з причин створення наукових закладів партійно-ідеологічного профілю. Цій темі присвячено чимало робіт авторів радянської доби, що й зумовило значну ідеологічну упередженість їхніх досліджень.

Метою пропонованої статті є спроба проаналізувати загальні соціально-політичні умови, в яких доводилося працювати вищим навчальним і партійно-ідеологічним науковим закладам УРСР у зазначений час та виокремити головні риси політики сталінського компартійного керівництва щодо наукових кадрів.